

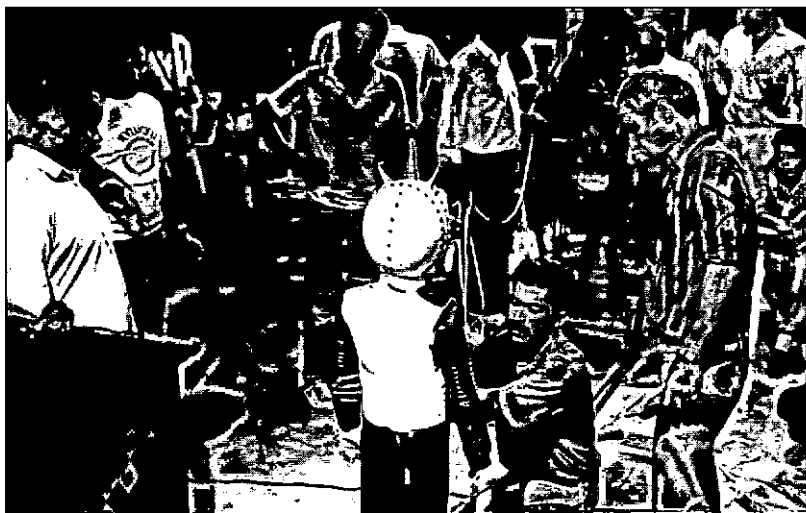
پرونده‌ی موضوعی: سینمای تخیلی

با سپاس از آقایان: حسین کیتی، محسن سیف، منوچهر اکبرلو، مجید روانجو، هادی معیری‌نژاد، محمد هاشمی، محمد طاهری، محمد رضا لطفی و خانم‌ها: نزهت بدلی، الناز دیمان

مضامین و ساختار اغلب فیلم‌های ایرانی، واقع‌نمایی در قالب‌های متداول و رایج فیلمسازی است و به دلیل ذائقه و سلیقه‌ی عمومی، استقبال از فیلم‌های خانوادگی، اجتماعی و حادثه‌یی بیش‌تر از سایر فیلم‌ها و گونه‌های سینمایی بوده است. با این همه، سینمای ایران از سر ذوق یا تقلید در انواع گونه‌های سینمایی از جمله تخیلی، فانتزی و تاریخی - افسانه‌یی نیز طبع‌آزمایی کرده که ماحصل تولیدات آن در این عرصه‌ها، کم‌تعداد و به لحاظ کیفیت کم‌اهمیت بوده است. تولید فیلم تخیلی با توجه به فراوانی سوژه‌ها - البته در صورت حمایت شایسته‌ی دولتی در زمینه‌ی یارانه و تجهیزات سینمایی - می‌تواند سینمای ایران را از تنگنا و تکرار سوژه‌های نخ‌نماشیده نجات دهد. اگر تجربیات اندک فیلمسازان ایرانی را نادیده نگیریم و توانایی‌های آن‌ها را به زیر سؤال نبریم، باید متذکر شویم که تولید فیلم‌های تخیلی جذاب، خود تخصص ویژه‌یی است که کم‌تر در میان کارگردان‌های وطنی شاهد آن هستیم. در هر صورت جای خالی این قبیل آثار در سینمای کشور بسیار مشهود است و این امر، دلایل متعددی دارد که به قلم اهالی سینما و منتقدان به آن پرداخته‌ایم.

- گاهی گذرا به سینمای تخیلی ایران
- انسان بدون تخیل، انسان ناکامل
- گذر از انتظار موجودی فضایی با قلبی روشن
- ایکروس: تماایل و ضد تماایل
- پیش‌فرض‌های اکس‌رئالیستی بشر
- درباره‌ی سینمای خیال‌پردازانه
- دست سینمای ما و خرما‌ی تخیل
- بازگویی آن خاطره‌ی ازل
- سینمای تخیلی گونه‌ی فراموش شده...

نگاهی گذرا به سینمای تخیلی (فانتزی) ایران

منطق درون فیلم، نه منطق بیرون فیلم

۴- سینمای ایران نیز با پشتوانه‌ی ادبیات و شعر غنی این سرزمین، تجربیاتی در عرصه‌ی سینمای فانتزی دارد. این سینما از پیدایش خود در سال ۱۳۰۸ بارها سعی کرد به شیوه‌ی از علم و تخیل بهره برده و با تلفیق آن‌ها با هم در این زمینه فیلم بسازد. بدین لحاظ می‌توان فیلم «خواب‌های طلایی» (معزالدین فکری، ۱۳۲۰) را مبدأ این نوع آثار و اولین فیلم فانتزی سینمای ایران قلمداد کرد. خواب‌های طلایی با بازگشت به سال‌های سپری شده از زمان حال داستان، به دوران شاه‌عباس صفوی برمی‌گردد و در آن به آرمان‌ها و آرزوهای یک جوان فقیر جامعه‌ی عمل می‌پوشاند. ملاقات جوان فقیر با شاه‌عباس در اصفهان و پی بردن شاه به آرزوهایش موجب می‌شود یک روز تمام جوان فقیر در لایب‌دنیوی غرق شده و هنگامی که از خواب بیدار می‌شود دنیای واقعی و روزگار فقر خود را دوباره از سر بگیرد.

در ادامه تا پیروزی انقلاب اسلامی چند فیلم در حوزه‌ی تخیلی را می‌توان نام برد که ناممکن‌ها را در سینما ممکن ساخته است: «جدال با شیطان» (حسین مدنی، ۱۳۳۱)، «شب‌نشینی در جهنم» (ساموئل خاچیکیان، ۱۳۳۶)، «نگشتر جادو» (مهدی بهارستانی، ۱۳۳۷)، «انتقام روح» (اسماعیل کوشان، ۱۳۴۱)، «ارادتمند شما عزیزایل» (منوچهر قاسمی، ۱۳۴۹)، «حسن کچل» (علی حاتمی، ۱۳۴۹) و ...

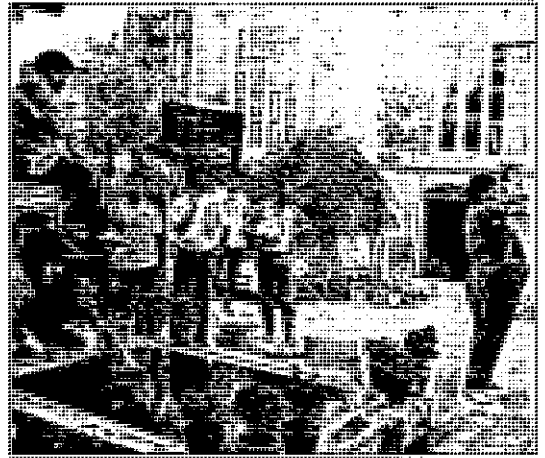
۵- گونه‌ی فانتزی در سینمای پس از انقلاب حضوری گسترده‌تر از قبل از انقلاب دارد. فیلم «زنگ‌ها» (محمدرضا هنرمند، ۱۳۶۴) اولین فیلم فانتزی سینمای پس از انقلاب است؛ در یک شهر افرادی به‌وسیله‌ی تلقین تهدید به مرگ می‌شوند، قتل‌ها طبق روایی خاص انجام می‌شود و پلیس دنبال ماجراست. فانتزی حاکم در فیلم غیرواقعی را به واقعیت بدل می‌کند. زنگ‌ها با وارد شدن به

حسین گیتی

۱- انسان همواره خواسته است ناممکن‌ها را ممکن سازد و سینما با قدرت فن‌آوری خود بسیاری از غیرممکن‌های زندگی واقعی را روی پرده‌ی سینما به واقعیت تبدیل کرده است. اما ادبیات مکتوب و ادبیات شفاهی بیش‌تر آدمی را بر بال اندیشه‌ی واژه‌ها قرار داده و صدها سال داستان‌های افسانه‌ی و تخیلی بر خیال و اندیشه‌ی مخاطبان اثر گذاشته است. در دوران معاصر داستان تخیلی، فانتزی و افسانه‌ی «هری پاتر» (جی. کی. رولینگ) به یکی از داستان‌های پرفروش جهان بدل شده و از این رهگذر یک زن خانه‌دار و گمنام را به سطح یکی از ماجراهای افسانه‌ی از ثروت و معروفیت ارتقا داده است.

۲- حضور در سینما مجازی بوده و در مکان و زمان واحد قابل رؤیت می‌شود. در سینما هر ذهنیتی، قابل به تصویر کشیدن است. سینمای فانتزی - تخیلی - که ناشی از خیال و توهم آدمی است اگر از بستر علم بگذرد، در حوزه‌ی سینمای علمی - تخیلی قرار می‌گیرد و اگر میرا از علم باشد، حوزه‌اش فانتزی و خیال است. در تفکیک بخش‌ها به درستی نمی‌توان آن‌ها را از هم جدا کرد، اما بسیاری از آثار سینمایی از وجود تخیل بهره می‌گیرند و روایتی افسانه‌ی و خیالی را عرضه می‌کنند که از علم در آن به مثابه شیوه‌ی عملکرد داستانی بهره‌گیری نمی‌شود و در نتیجه سینمایی به وجود می‌آید که فانتزی - تخیلی - نام دارد.

۳- سینمای جهان در اولین روزهای پیدایش به سمت سینمای تخیلی رفت. در سال ۱۹۰۲ میلادی یعنی هفت سال پس از پیدایش سینما، «ژرژ مِلیس» با ساخت فیلم «سفر به ماه» با الهام از رمان «تختین انسان‌ها در ماه» نوشته‌ی «هربرت جورج ولز» اولین گام را در راه ساخت گونه‌ی تخیلی برداشت.

در خور توجه‌ترین فیلم تخیلی تا سال ۱۳۶۹، «سفر جادویی» (ابوالحسن داوودی) است. فیلم با بهره‌مند شدن از عناصر سینمای تخیلی، روایتی شیوا را ارائه می‌دهد که تماشاگر را از لذت سرشار می‌کند

یک فضای فانتزی و دور از ذهن با تمهیداتش در حوزه‌ی سینمای فانتزی قرار می‌گیرد.

خام‌دستی و تجربه‌ی نه چندان درخور ستایش در فانتزی «پاتال و آرزوهای کوچک» (مسعود کرامتی، ۱۳۶۸) حضور یافت؛ موجودی غریب به نام پاتال از میان کره‌ی جغرافیایی که مادر وحید برایش خریده بیرون می‌آید تا به جبران محبت وحید آرزوهای او را برآورده سازد، به کمک نیروی شگفت‌انگیزی که پاتال دارد آرزوهای وحید، خواهر و دوستانش برآورده می‌شود. فیلم نوعی تحقق آرزو و آرمان‌ها از طریق تخیل است، نه واقعیت.

با تقلید و بهره‌برداری از چند فیلم تخیلی جهان در سال‌هایی که دسترسی به آثار ویدیویی سینمای جهان میسر نبود و یا بسیار ناچیز بود، «صاحبدرضا هنرمند» فیلمی به نام «دزد عروسک‌ها» (۱۳۶۸) را می‌سازد که مورد توجه گروه سنی کودک و نوجوان قرار می‌گیرد؛ دختر و پسری از اعضای یک خانواده در شهری به نام شهر شادی برای کمک به مادرشان که وام بانکی‌اش را دزدی به نام گنجو ربوده، وارد عمل می‌شوند اما توسط گنجو و مادرش عجزوزه دستگیر شده و در زیرزمین عجزوزه زندانی می‌شوند. قصه‌ی دزد عروسک‌ها از تحرک درخور توجهی برخوردار بوده و عملیات برای رهایی، که عروسک‌ها در آن شرکت فعال دارند، از نکات برجسته‌ی فیلم است. فضای غریب در شهری رؤیایی و دور از دسترس، خیابان‌ها و اتومبیل‌ها همه از فضایی غریب و رؤیایی و دور از ذهن خبر می‌دهند.

در خور توجه‌ترین فیلم تخیلی تا سال ۱۳۶۹، «سفر جادویی» (ابوالحسن داوودی) است. فیلم با استفاده از تمهیدات سینمایی و بهره‌مند شدن از عناصر سینمای تخیلی، روایتی شیوا را ارائه می‌دهد که تماشاگر را از لذت سرشار می‌کند.

در سال ۱۳۷۰ «فریال بهزاد» با اکران «کاکلی» و بعد فیلم «دره‌ی شاپرک‌ها» سینمای فانتزی را از نظر کمیت توسعه می‌دهد و هر دو فیلم به نوعی به سینمای فانتزی وفادار ماندند. دره‌ی شاپرک‌ها به لحاظ بهره‌گیری از قصه و فضا و به‌کارگیری بازی کودکان، سینمای علمی - تخیلی نیست، بلکه تنها مضمونی فانتزی دارد که در منطق درون فیلم قابل باور و دوست‌داشتنی است.

«دیگه چه خبر» (تهمینه میلانی، ۱۳۷۰) و «کاکادو» (تهمینه

میلانی، ۱۳۷۳) تجربه‌های خامی را در عرصه‌ی سینمای علمی - تخیلی ارائه می‌دهند. در ادامه‌ی ساخت و پرداخت این سینما، «حسنک» (زهره مهستی، ۱۳۷۱) و «راز چشمه‌ی سرخ» (سیدعلی سجادی حسینی، ۱۳۷۱) به اکران درمی‌آیند.

اما فیلم خوش‌ساخت با داستان عجیب «روز فرشته» (بهروز افخمی، ۱۳۷۲) به لحاظ تلفیق دنیای عینی و دنیای خیالی و دور از ذهن در قالب داستانی منسجم با فیلمنامه‌ی که روابط علت و معلولی را در چارچوب منطق درونی رعایت می‌کند، فیلمی خوب و فانتزی از آب درمی‌آید. از نکات برجسته‌ی فیلم، دیدن مرگ توسط داداش‌بیک و زیر نقوذ قرار گرفتن چند جن و فرشته است.

«من زمین را دوست دارم» (ابوالحسن داوودی، ۱۳۷۳) برگرفته از فیلم آمریکایی «دیدار از یک سیاره‌ی کوچک» (۱۹۶۰) با بازی «جری لویس» است که بازی خوب «علی‌رضا خمسه» آن را دیدنی کرده بود.

۶- گونه‌ی علمی - تخیلی و نه فانتزی، هنوز در سینمای ایران مهجور و دور از دسترس است. این نوع سینما که برای ترفندها و تروکاژهایش باید هزینه‌های سنگین پرداخت و در ساخت دکور و گریم به تناسب فضای قصه دقت فراوان کرد، گونه‌ی گرانی است که تهیه‌کنندگان سینمای ایران کمتر و یا اصلاً سراغ آن را نمی‌گیرند. در آن چه هم تا کنون ساخته شده سعی گردیده از فضاسازی‌هایی استفاده شود که هزینه‌ی کمتر صرف شود، به‌ویژه حالا که بیش‌تر افه‌های خاص و غریب با رایانه طراحی می‌شود. ■